ZAUQ-E-TAHQEEQ
www.Zauq-e-Tahqeeq.com
editor@zauq-e-tahqeeq.com
ISSN PRINT: 2789-8776
ISSN ONLINE:2789-8784
Volume.8,Issue No.2 (2026)
(April to June)

غلام مصطفی دے ناول گرمیت کور دا تنقیدی ویروا

Critical Analysis of Ghulam Mustafa's Novel Gurmeet Kour

ڈاکٹر صائمہ بتول

اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی، لاہور کالج فار ویمن یونیورسٹی، لاہور

Dr. Saima Batool

Assistant Professor, Department of Punjabi, Lahore College for Women University Lahore

dr.saima.batoo.11@gmail.com

Article Details

Received:
June 10, 2026

Accepted:
June 20, 2026

Online Published:
June 30, 2026

Copyright: © 2026 by the authors. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Common Attribution (CC BY) license

Abstract: This research articles deals with the critical evaluation of a novel Gurmeet Kour. The central theme is personal transformation. Nawaz is the main character of the novel whose journey shows that a person can change despite making mistakes and facing difficult circumstances. Other important themes include migration, struggle, perseverance, cultural adjustment, love, and redemption. Nawaz can be seen as a dynamic character because his personality changes significantly throughout the story. His experiences in the village and Canada shape his understanding of life. His imprisonment and other difficulties serve as turning points that encourage him to become more responsible. The novel also presents Canada not simply as a place of opportunity, but as a place where Nwaz must prove himself through hardship and hard work, Ultimately, the happy marriage represents a new beginning and suggests that sincere effort and positive change can lead the better life.

Key words: Gurmeet Kour, circumstances, perseverance, cultural adjustment, imprisonment, positive change

غلام مُصطفی دا ناول گرمیت کور پنجابی زبان تے ادب وچ نویکلا وادھا اے۔ ایہہ ناول پیار پہچان تے پری وار دی اہمیت بارے بھرویں جانکاری پیش کرن مگروں اپنے آپ نوں پہچانن، عزت پیار تے خاندان نالے مذہب، پردیس دے ویل، پنڈ دا ماحول، پنجاب دا وسیب، دوستی تے رشتیاں دی اہمیت، مذہب توں ودھ انسانیت دا احترام، دوجیاں دا احساس، پاکستان دے حالات، بجلی دیاں نویاں نویاں شیواں تے دنیا دے تیزی نال بدلدے حالات، اج دے نوجوان اندر اپنے مُلک نوں چھڈ باہر جاون دی ریجھ، اپنی بھوئیں نوں ماں جانن والیاں دے جیوندیاں جی بھوئیں نوں وٹیچن دی نویں ریت، پاکستان وچ رشوت تے سفارش، پنڈ دے ماحول، باہر دے مُلکاں دے اصول تے قاعدیاں بارے جانکاری دین توں اڈ لکھاری نے کیئں تھاواں تے آکھان محاورے ورت کے پنجابی زبان تے ادب نال ڈونگھا سمبندھ ای نہیں وکھایا سگوں اجوکے دور وچ پنگرن والیاں ساریاں سماجی لوڑاں تھوڑاں، نویں پیڑھی دیاں سوچاں، خیالاں تے ریجھاں دی وی ترجمانی کر دا اے۔ ایہہ ناول شروع اک پنڈ دی کہانی توں ہوندا اے تے ایہدا مرکزی کردار نواز اے جیہڑا کہانی سناون والے دے مامے دا پُتر اے۔ ناول دی کہانی ٹردی ٹردی کینڈا تک جاندی اے جتھے نواز نوں اک سکھ کُڑی گرمیت کور نال پیار ہو جاندا اے

تے اخیر اوہ کُڑی سکھ نہیں سگوں مسلمان نکلدی اے انج نواز دی ساری اوکھ دور ہو جاندی اے تے نواز جھٹ وچ ای رنگیا جاندا اے جیویں انور ملک لکھدے نیں۔

"پیار　　کرامت　　انج　　ملی　　اے
راتو　　رات　　ای　　رنگے　　گئے　　نیں"(۱)

نواز شروع وچ چھوٹے موٹے بھیڑے کم کردا اے پر چھیتی ای اوہدا ضمیر اوس نوں جھنجھوڑدا اے تے اوس نوں اپنے پور کھاں دیاں روائتاں تے ٹرن لئی پریردا اے۔ ایس ناول وچ لکھاری نے سماج دے اڈواڈ پکھاں نوں بڑے سوہنے تے سدھ پدھرے ڈھنگ وچ بیان کیتا اے۔ تے ایس دی کہانی پوری دنیا وچ وسدے پنجابیاں نوں اپنے ول کھچدی اے ایس ناول بارے ایہدے بیک فلیپ تے درج اے۔

ایس دی کہانی پوری دنیا وچ وسدے پنجابیاں نوں مخاطب کردی اے۔ نویں پیڑھی دا کجھ کر وکھاون دا جذبہ کدھرے سچ تے کدھرے جھوٹھ کدھرے خوشیاں تے کدھرے غماں دی برسات تے ناکامی مگروں کدیں نہ ٹٹن والی اُمید نال کامیابی ایہہ سارا کجھ ایس ناول وچ لبھدا اے۔(۲)

پنجابی ادب وچ ناول نگاری نوں بڑی اہمیت حاصل اے ناول راہیں انسانی حیاتی، سماجی مسلے تے انسانی جذبیاں نوں بڑے سوہنے ڈھنگ نال پیش کیتا گیا اے۔ ایس ناول دی کہانی بڑی من کھچویں اے تے کردار بڑے حقیقی محسوس ہوندے نیں۔ ناول پڑھدیاں انج لگدا اے جیویں اسیں آپ اوس پنڈ وچ بیٹھے آں تے اپنیاں اکھاں نال سارا منظر ویکھ رہے آں۔ پنڈاں وچ عام طور تے لوکی بناں کسے لوبھ لالچ دے دوجیاں دی سیوا کرن لئی تیار رہندے نیں تے ایس سیوا نوں اپنا فرض سمجھدے نیں جیویں ایس ناول دے مرکزی کردار نواز دا دادا رب ولوں عطا ہوئے فضل نال پنڈ دے لوکاں دی خدمت کردا اے۔ لکھاری لکھدا اے۔

"نانا جی ہوراں اپنے کمرے دے باہر زمین اُتے مصلحہ وچھا کے اک نکی جیہی بنیری دے نال ڈھولائی ہوندی سی دن چڑھن دے نال ای کوئی نہ کوئی زنانی اپنے بال نوں دم کروان ٹری رہندی سی یاں گھر والے دے کم کاروبار بارے یاں گھر دے سلوک واسطے دعا کروان لئی۔ ایتھوں تائیں پئی کسے دا کوئی ڈنگر مجھ ، گاں، بکری۔ لیلا، گھوڑی یاں بلد وی بمار ہو جاندا تاں نانے ہوراں کولوں دم کروان آجاندے۔ ایہہ قدرتی گل سی پئی اوہناں دی دعا نال ایہہ انسان تے ڈنگر تندرست وی ہو جاندے سن۔"(۳)

ایس ناول دے کردار اپنے نال جوڑ کے رکھدے نیں لکھاری نے خوشی، غم محبت تے قربانی ورگے جذبیاں نوں ودھیا ڈھنگ نال بیانیا اے تے پنڈ دا ماحول تے کردار چویں ایکے نیں لگدا اے جیویں اوہناں لکھیا اے کہ پنڈ وچ اک زنانی ضرور ہوندی اے۔ جیہڑی بی بی سی نیوز کاسٹر دا کردار نبھاوندی اے تے فیر منٹاں سکنٹاں وچ خبر پورے پنڈ تک اپڑا اوندی۔ جس وی گل تے سارے پنڈ نوں لاونا ہووے لالیندی اے۔ جیویں لکھاری لکھدا اے۔

"پنڈ وچ کسے وی کم یا ہٹی نوں چلاون لئی اک رپورٹر سوانی ای کافی ہوندی اے
جیہڑی گھر گھر جا کے بابے دی تعریف دے پل بنھے کسے نوں وہم وچ پاون لئی
اینی ای گل کافی ہوندی اے نی تیرا رنگ کنا پھکا جیہا اے مینوں تے لگدا اے
تینوں خون دی کمی اے۔"(۴)

پنڈاں وچ انج دے کردار ضرور ہوندے نیں جیہڑے گل نوں چار چمکھ پھیلا کے ای دم لیندے نیں۔ ایس طرح دی ای اک تھاں دی گل ڈاکٹر غضنفر بخاری ہوراں اپنے ناول "جے اگلے سال میں نہ ہویا" وچ ایکی اے اوہ لکھدے نیں۔

"نذیر ماچھی دی ہٹی صرف سودا سلف لین دی تھاں نہیں سی ایہہ پورے پنڈ دا
ریڈیو اسٹیشن تے اخبار سی۔"(۵)

اک ودھیا ناول نگار ناول لکھ کے صرف تفریح دا سامان ای نہیں اپڑاوندا سگوں ہور وی سماجی معاملیاں نوں باریکی نال ویکھدا تے دوجیاں نال سانجھیاں کرن دا جتن کردا اے۔ ایس ناول وچ لکھاری بدلدیاں قدراں ول دھیان دیواندا اے۔ جیویں ہن بدلدے ہوے سمے شادی شدہ زندگی دے تقاضے بدل گئے نیں ہن کُڑیاں اوس طرح اپنیاں ذمہ داریاں نہیں نبھاوندیاں جیویں پہلے نبھاوندیاں سن۔ تے اپنے ماں پیو دی عزت دی پالنا لئی ہر طرح دے حالاتاں وچ گزارا کر دیاں سن۔ ہن حالات بدل گئے نیں ہن شہر ہوون یا پنڈ کڑیاں کسے طرح وی پچھے ہٹن تیار نہیں۔ ایس گل نوں محسوس کر دیاں غلام مصطفی لکھدے نیں۔

"اوہ وی دھیاں ای ہوندیاں سن جیہڑیاں اپنے ماپے چھڈ کے اوندیاں سن تے
پورا ٹبر سانبھدیاں سن گھر دا کم کر دیاں سن گوہا کوڑا کرنا روٹی ٹکر دا سر بندھ کرنا
ڈنگر سانبھنے دھاراں کڈھنیاں فیر وی اُف نہ کرنی اجوکا سماں اُکا ای بدل گیا
اے۔"(۶)

تعلیم انسان دا سب توں وڈا گہنا اے ایہہ بندے نوں شعور اخلاق تے چنگے ماڑے وچ فرق کرن دا ول دسدی اے۔ اک پڑھیا لکھیا بندہ نہ صرف اپنی حیاتی نوں ودھیا بناوندا اے سگوں اپنے ٹبر پروار سماج تے ملک و قوم دی ترقی وچ وی نویکلا کردار نبھاوندا اے۔ تعلیم بندے دی شخصیت نوں نکھار دی اے اوہدے اندر اعتماد پیدا کر دی اے تے حیاتی دے وکھو وکھ شعبیاں وچ کامیابی حاصل کرن دے قابل بناوندی اے۔ ایس لئی ای تاں نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں آکھیا کہ علم حاصل کرنا ہر مسلمان مرد تے زنانی تے فرض اے نالے علم حاصل کرو بھاویں تہانوں چین ہی کیوں نہ جانا پوے۔ علم انسان دا حقیقی گہنا اے۔ جس نوں کوئی چور چوری نہیں کر سکدا۔ تعلیم دی اہمیت دے حوالے نال لکھاری نے اپنے ناول وچ بڑی سوہنی گل کیتی اے نواز نوں اوہدے بھراواں پڑھن لئی آکھیا کیوں جے ان پڑھ ہوکے اوہناں جو کجھ جھلیا اوہ چاہندے سن کہ اوہناں دے نکے بھرانوں اوہ نہ جرنا پوے۔ لکھاری لکھدا اے۔

"سارے اوہنوں کہندے سن جناں پڑھ سکناں ایں پڑھ لا اسیں پڑھ
نہیں سکے تے ہن
کھوتے ہار کم کرنا پینداے۔ پڑھے لکھے
بندے دیاں موجاں نیں جے افسری مل جائے
تے ٹھاٹھ ای نہیں مان ہوندے۔"(۷)

تعلیم ہر انسان دا بنیادی حق اے اک پڑھیا لکھیا بندہ تے ان پڑھ بندہ کدیں برابر نہیں ہو سکدے۔ ایس لئی ہر اک نوں علم حاصل کرنا چاہی دا اے۔ علم اک گہنا اے تے ایس گہنے نال ہر اک نوں سجنا چاہی دا اے پڑھیا لکھیا بندہ اپنے حق بارے چنگی جانکاری رکھدا اے۔ باوقار حیاتی لنگھاون لئی انسان دا پڑھیا لکھیا ہونا ضروری اے۔ ایس حوالے نال زبیدہ مصطفی لکھدیان نیں۔

"میعاری تعلیم عام آدمی دی پہنچ توں باہر اے ایس کر کے اوہ باوقار زندگی
شروع کرن لئی ضروری بنیادی قابلیتتوں محروم اے۔"(۸)

لکھاری صرف لکھدا نہیں سگوں اپنے قلم راہیں سماج دی راہنمائی کردا اے جانکاری دیندا اے آگہی جاگرتی تے شعور ونڈدا اے۔ تہذیب تے ثقافت دی دس پاوندا اے۔ رواجاں تے رسماں ریتاں تے قدراں نوں سانبھدا اے تاں جے آون والیاں پیڑھیاں اپنے ماضی دی سیہان رکھن ایس توں اڈاک لکھاری سماجی برائیاں ناانصافیاں تے غلط رویاں نوں وی سامہنے لیاوندا اے تے لوکاں نوں چنگی سوچ سوچن لئی پریردا اے اوہ اپنے کرداراں تے کہانیاں راہیں انسان دوستی، اخلاقی قدراں، جوڑ اکٹھ سانجھ، رواداری ورگیاں چنگیاں قدراں نوں بڑھاوا دیندا اے تے برائیاں توں بچن لئی روکدا اے۔ اک لکھاری صرف علم تے ادب دی سیوا نہیں کردا سگوں سماجک شعور تے فکری جاگرتی لیاون لئی وی نویکلا کردار ادا کردا اے جیویں کہ گھٹ ترقی والے ملکاں وچ خاص کر پاکستان ورگے ملک وچ رشوت تے سفارش دا کناں کردار اے تے چنگے بھلے پڑھے لکھے بندے نوں نوکری لین لئی سفارش لبھنی پیندی اے ایس حوالے نال لکھاری نے انج دس پائی اے۔

"نوازنوں جدوں نوکری نہ لبھی سرکاری تے کیہ پرائیویٹ والیاں وی نوکری نہ
دتی تے ہر تھاں پیسہ تے سفارش پردھان وکھالی دتی۔"(۹)

ساڈے ایتھے ہر کوئی دوجے نوں نقصان اپڑان وچ شیر اے آکھن نوں مسلمان نیں پر کوئی وی بندہ رب توں ڈردا نہیں سگوں مسلماناں تاں ایہہ سوچ بنائی ہوئی اے کہ گناہ کر لوتے بعدوں اللہ اگے روپٹ کے معافی لے لو۔ کسے نوں آخرت دی فکر نہیں ہر کوئی اپنے اج نوں سنوارن وچ لگا ہویا جنی ڈنڈی مار سکدا اے مار دا اے سبزی والے توں رکھ کے وڈے توں وڈے کاروبارتے نوکریاں والے سارے ایس کم تے ای لگے ہوئے نیں۔ ایس حوالے نال سیف علی اعوان اپنے ناول سانجھ وچ لکھدے نیں۔

"جے کسے سبزی دی ہٹی تے سبزی لین جاوتے اوہ تن دن دی پرانی سبزی نوں
پانی سٹ سٹ کے سجری کیتی بیٹھا اے۔ جے کسے پھل ویچن والے دی ریڑھی
تے کھلو جاو اوہدی کوشش ہووے گی جیہڑا پھل خراب ہو گیا اے اوہ ای تہاڈی
جھولی وچ پائے جد کہ پیسے سجرے تے ودھیا پھل دے لوے(۱۰)

ناول وچ لکھاری نے ڈھیر اکھان تے محاورے ورتے نیں جیویں سبز باغ وکھاونا، کندھ پچھے پردیس، کماواں میں تے کھاوے ساراوگ، بندہ جناں اُچا اُڈدا اے اونا ای زور نال بیٹھاں ڈگدا اے۔ انج ای لکھاری نے پاکستان تے باہر دے ملکاں داٹاکراوی کروایا اے جیویں پاکستان اپنا دیس اے ایتھے جو مرضی کرو چل جاندا اے پر باہر دے ملکاں دے قانون بڑے کڑے نیں۔ اک گلوں تاں چنگا وی اے کہ قانون ہوون نال بندے غلط کم کرن توں رُک جاندے نیں ایتھے تاں اک فون کروا کے بندے چلان توں بچ جاندے نیں پر باہر دے ملکاں وچ رُول آف لاء چنگا سخت اے سب لئی اکو قانون اے تے ساریاں نوں اوہدے تے عمل کرنا پیندا اے۔ انگلینڈ دے حوالے نال جانکاری دیندیاں لکھاری لکھدے نیں۔

"میرا اک بیلی انگلینڈ ہوندا اے اوہ دسدا سی پئی ایتھے بڑے قاعدے قانون نیں اوہنے گل سنائی پئی پاکستان توں کجھ یار بیلی انگلینڈ آئے مینوں مہمان نوازی دا موقع ملیا میں اوہناں نوں گھمان خاطر باہر لے گیا۔ اک تھاں کار پارک کر کے اوہناں پیدل کرن دی ضد کیتی انج کھلے کھلوتے ۵۰۰ پاونڈ دا فائن کر دتا گیا۔"(۱۱)

ناول وچ لکھاری نے اک بڑی اہم گل تے وی چانن پایا اے کہ پاکستان وچ جدوں کوئی موقع آوے جیویں رمضان عید شبرات تاں چیزاں دیاں قیمتاں ودھا دتیاں جاندیاں نیں جد کہ دوجے ملکاں وچ ایہو جیہے تہواراں تے چیزاں دیاں قیمتاں گھٹ کر دیتیاں جاندیاں نیں لکھاری نے باہر جاون دے رواج بارے دسیا اے کہ پاکستان دے معاشی حالات کوئی چنگے نہیں ایس کر کے لوکی ایتھوں نکل رہے نیں تے اوہ ملک جیہڑا ایس لئی حاصل کیتا گیا کہ ایتھے اپنے مذہب تے شریعت مطابق زندگی گزار سکیئے چھڈ کے لوکی فیر غیر مسلماناں دیاں ملکاں ول جا رہے نیں معاشی حالات چنگے نہ ہوون پاروں پاکستان تے دوجے غریب ملکاں دے لوکی باہر ای وسیر اوی کر رہے نیں۔ لکھاری نے داج دے حوالے نال وی گل کیتی اے تے دوجے بنے جھوٹی عزت شان ودھاون لئی اپنی اوقات توں ودھ خرچے دی وی نندیا کیتی اے۔ جیویں نواز دے ماپیاں اپنیاں دھیاں دے ویاہ تے اپنی زمین ویچ کے کیتا داج دیون دی تھاں جیکر اوہ دھیاں نوں اوہناں دا حصہ دے دیندے تے چنگا نہیں سی لکھاری نے پنجاب دی ایس غلط ریت نوں بھنن ول وی دھیان دوایا اے۔ مشکلاں پریشانیاں وی بندیاں لئی ای ہوندیاں نیں تے بندے تے آئی اوکھ اخیر لنگھ جاندی اے۔ نواز وی جدوں باہر گیا تاں اوہدے تے پٹھا کیس پئے گیا۔ جیہدی وجہ توں اوہنوں بڑا کجھ جھلنا پیا۔ اک پردیس اوتوں جیل نواز وچارا نپڑی گیا پر لکھاری نے ایس موقعے تے بڑے سوہنے جملے لکھ کے حیاتی وچ ہمیشہ حوصلہ بحال رکھن دی مت دتی اے۔ کیوں کہ ہنیر اہمیشہ نہیں رہندا خزاں صدا لئی نہیں آوندی انج ای مشکل وی آسانی وچ اخیر بدل ای جاندی اے۔

"تارا سنگھ نے ایس نوں حوصلہ دیندیاں آکھیا ویر میں کوئی وڈا فلاسفر نہیں بس ایناں جاناں ہاں پئی جدوں بندے اُتے کوئی وڈی اوکڑ آن گزردی اے تاں اوتھے حیاتی ٹک نہیں جاندی سگوں نواں مُڈھ ہوندا اے۔(۱۲)

ہر بندہ ای حیاتی وچ چنگے ماڑے حالاتاں توں لنگھدا اے سب ہی دکھی سکھی ہوندے نیں دوجے نوں ویکھ کے لگدا خورے اوہ بڑا خوش اے پر ایہہ تاں اوس نوں پھر ولیاں پتہ لگدا اے کہ اوہ کس طرح دے حالاتاں وچوں لنگھ رہیا اے۔ ایس لئی ہمیش صبر حوصلے تے ہمت نال حیاتی دا سفر کٹنا چاہی دا اے بھاویں حالات کجھ وی ہوں حوصلے نال ای رہنا چاہی دا اے۔ ایس حوالے نال عظمت اللہ عظمت لکھدے نیں۔

"دُکھاں پنجے روں وانگوں حوصلے پہاڑ نیں
ویلے انج بھنیا اے دُکھے ناڑ ناڑ سائیں"(۱۳)

بندیاں تے چنگے ماڑے دن اوندے رہندے نیں پر ایہناں ماڑے حالاتاں نوں ویکھ کے بندے نوں دل نکا نہیں کرنا چاہی دا سگوں رب تعالی تے توکل رکھنا چاہی دا اے کیوں جے پاسا اک دن ضرور پھردا اے رب سوہنا اوکھیائی توں بعد سکھیائی ضرور وکھاوندا اے پر بندے نوں ہمت رکھنی چاہی دی اے ایس حوالے نال سید ذوالفقار شاہ لکھدے نیں۔

"چل پاوہتھ ناگھبرا
ہمت کر پیر ودھا"(۱۴)

لکھاری نے ایس ناول راہیں کئی گلاں سکھاون سمجھاون دا چارالایا اے جیویں چنگا اخلاق تے مٹھا سبھا ہمیش ای چنگا ہوندا اے جیہڑا بندہ زبان دا مٹھا ہووے دنیا اوہدے گن گاوندی اے خاص کر کے کم کاروبار چلاون لئی بندے نوں سمجھدار تے ہوشیار ہوون دے نال نال چنگے اخلاق دا مالک وی ہونا چاہی دا اے۔ جیویں تاراسنگھ دے چاچے دے ہوٹل وچ اوہ صرف چنگے سبھا دے ای ویٹر رکھدے سن ایس حوالے نال ناول وچ انج اوندا اے۔

"ایہہ ہوٹلاں دے کجھ اصول ہوندے نیں سارا کم ایہناں ویٹراں دے سر تے
چلنا ہوندا اے جے ویٹر بھورا جناں وی بد اخلاق ہووے تاں کسٹمر کدی وی دوجی
وار نہیں اوندا"(۱۵)

چنگا اخلاق انسان نوں ہمیشہ لئی جیوت رکھدا اے مٹھی زبان وڈے وڈے کم کروالیندی اے۔ جیکر ویکھیا جاوے تاں اخلاق ای انسان دی اصل کمائی اے۔ دنیا توں جاون توں بعد وی انسان نوں جس خوبی پاروں یاد رکھیا جاندا اے اوہ اخلاق ای اے چنگے اخلاق تے سبھا نال دوجیاں دے دل موہے جاسکدے نیں۔ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں وی فرمایا سی کہ تہاڈے وچوں سب توں ودھیا انسان اوہ ای اے جیہدے اخلاق ودھیا ہوون۔ اخلاق دی اہمیت تے چانن پاوندیاں عصمت اللہ شاہ لکھدے نیں۔

"اصل چیز جو انسان کو گراتی اور اُٹھاتی ہے اور جسے اس کی قسمت کے بنانے اور
بگاڑنے میں سب سے بڑھ کر دخل حاصل ہے وہ اخلاقی طاقت ہی ہے ظاہر ہے
کہ ہم جس چیز کی وجہ سے انسان کو انسان کہتے ہیں وہ اس کی جسمانیت یا حیوانیت
نہیں بلکہ اس کی اخلاقیت ہے"(۱۶)

ایہہ ناول اک پاسے پاکستان دے حالاتاں پنڈ دی رہتل آپسی سانجھ پیار رسماں ریتاں تے سماج دے لوکاں دی ذہنیت بارے دس پاوندا اے تاں دوجے بنے کنیڈا اوچ وسدے نالے چڑھدے پنجاب تے لہندے پنجاب دی سانجھ تے اوتھوں دے وسیب دا بیانوی اے۔ نواز جیہڑا ایس ناول دا مرکزی کردار اے تے ناول دی ساری کہانی اوہدے آل دوالے گھمدی اے اوہدی حیاتی دے سارے پکھاں تے چانن پاوندیاں اخیر اوہدے سُدھر جاون تے فیر باہر دے ملک جا کے بندے نوں کس کس طرح دے ٹھڈے لگدے نیں بارے دسن توں بعد اک وار فیر اوس نوں آزمائش وچ پھسیاں وکھایا گیا اے۔ پر چھیتی ای اوہدی اوہ آزمائش اوہدی وڈی خوشی وچ بدل جاندی اے۔ لکھاری لکھدا اے۔

"گرمیت سنے ہوٹل دا سارا عملہ نواز نوں پسند کرن لگ پیا سی نواز نوں نکے وڈے
نال گل کرن دا ڈھنگ تے اپنیاں گلاں نال کسے نوں وی موہ لین دا فن اوندا
سی۔"(۱۷)

رب تعالی دا جے کر کرم ہو جاوے تے ساریاں الجھناں سلجھ جاندیاں نیں تے سارے معاملے سدھے ہو جاندے نیں بھاویں اک وار بندہ اپنے آپ نوں بہت اوکھا ہو یا محسوس کر دا اے پر اللہ سوہنا اخیر اپنے بندے دی اُکھیائی دور کر دیندا اے۔ نواز نوں کینڈا اپڑ کے وی کئی طرح دے رولیاں وچوں لنگھنا پیا۔ پر ایہناں رولیاں پاروں ای نواز نوں سمجھ لگی۔ ویلا بہت وڈا اُستاد ہوندا اے اوہ ہن ٹھو

کراں کھا کھا کے کافی کجھ سمجھ چکیا سی۔ ہن نواز کوئی وی غلط کم نہیں کرنا چاہندا سی۔ اصل وچ ہن اوہنوں ربوں ہدایت مل چکی سی تے اوہ تاراسنگھ دے مامے دے ہوٹل وچ دل لا کے کم کر رہیا سی۔ پر ہن اوکھ ایہہ سی کہ تاراسنگھ دے مامے دی کُڑی گُرمیت کور اوس نوں پسند کرن لگ پئی تے اندرو اندری نواز نوں وی گُرمیت چنگی لگدی سی۔ ازمائش ایہہ سی کہ گرمیت سکھ دھرم دی جد کہ نواز مسلمان سی۔ ایہہ اوکڑانج دور ہوئی جدوں گرمیت دے پیو نے ایہہ دسیا کہ اوہ گرمیت دا سکا پیو نہیں سگوں اوہ تاں اصل وچ رانی اے اوہدے اک مسلمان بیلی دی دھی جیہڑا اپنی بیوی سمیت اک حادثے وچ رب نوں پیارا ہو گیا سی۔ انج تاراسنگھ نے اوہناں دی دھی دی ذمہ واری چک لئی۔ گرمیت مطلب رانی دا رشتہ دیندیاں تاراسنگھ دے مامے آکھیا۔

"نواز توں چنگا رشتہ گرمیت لئی کوئی ہور نہیں ہو سکدا۔ اوہ اج توں تہاڈی ای دھی
اے اوہداناں وی گرمیت کور میں ای رکھیا سی تسیں جو چاہو رکھ لینا۔"(۱۸)

ایس ناول راہیں ناول نگار نے بڑے نویکلے پکھ کھولے نیں تے ایہہ وی دسیا کہ ہندوستان دے لوکاں نوں آزادی کوئی سوکھی نہیں لبھی سی اج دی پیڑھی نوں اوس قربانی دا کیہہ پتہ جیس نوں ساڈے پور کھ ونڈتے لوٹی آکھدے سن اسیں اوس قربانی دا گویڑ وی نہیں لگا سکدے پر اصل وچ جنہاں اوہ دکھ جرے اوہ پیڑاں سہیاں اوہ اوس حادثے نوں نہیں وسار سکے اوس ویلے جو لُٹ مار ہوئی جو گھلو گھاڑے ہوئے اوہ بھلائے نہیں جا سکدے ایہہ لُٹ مار کرن والیاں دا کوئی دین دھرم نہیں ہوندا۔ ایس دکھ دا چرچہ کرن والے دو بیلی جیہڑے کنیڈا رہندے نیں تے جنہاں دا تعلق چڑھدے تے لہندے پنجاب نال اے دی گل بات نوں لکھاری ساڈے نال انج سانجھیاں کردا اے۔

"لُٹ مار کرن والیاں دا کوئی دھرم نہیں سی میں تے آکھاں گا اوہ انسان ای نہیں
سن خیر پرانے زخم اج ہرے ہو گئے نیں ہن آپاں ملدے رہواں گے۔"(۱۹)

ونڈ دے حوالے نال کئی کہانیاں تے ناول لکھے جا چکے نیں۔ کنے ای چڑھدے تے لہندے پنجاب دے لکھاریاں ایس حوالے نال کم کیتا اے۔ صدیاں توں اکٹھے رہندے مسلمان سکھ ہندو انج جھٹ وچ اک دوجے دے ویری بن گئے لُٹ مار تے پُج پئے۔ اوہ لوکی جیہڑے اک دوجے دے تیہوار وی دل نال مناوندے سن ہن اللہ جانے ایسی کیہی نفرت اوہناں اندر جاگ پئی سی کہ اوہ اک دوجے دے لہو دے تریہائے بن بیٹھے۔ ایس حوالے نال ڈاکٹر غضنفر حسین بخاری اپنے ناول خطاں وچ قید محبت وچ لکھدے نیں۔

کیویں منٹاں سکنٹاں وچ پنجابی دھرماں دے ناں تے ونڈی پا کے اک دوجے
دے ہلتھے مار سکدے نیں کیویں اک دوجے دے گھر اُسارن والے اک دوجے
دے گھراں نوں اگ لا سکدے نیں۔ ایہہ تاں دھرماں دے مانو لوگ
سن"(۲۰)

پنڈاں دے لوکی بڑے نگھے سبھا دے ہوندے نیں اوہناں دے دل وی اوہناں دیاں گھراں وانگ کھلے ہوندے نیں ۔پنڈاں وچ بڑا سکون ہوندا فطرت نیڑے ہوندی اے۔ صاف ستھرا ماحول ہوندا اے۔ کسے قسم دا شور تے پریشانی نہیں ہوندی لوکی بھیناں بھراواں وانگ رل مل کے رہندے نیں۔ پنڈاں والے بڑے پروہنچار ہوندے نیں۔ ایس گل نوں لکھاری اپنے لفظاں وچ انج بیان کردا اے۔

"پنڈ دے ماحول وچ اک عجیب ای سکون اے رُکھاں دی ٹھنڈی چھاں گھراں
دیاں کچیاں کندھاں نمی جیہی ٹھنڈی ہوا نہ کوئی ٹریفک دا شور نہ کسے فیکٹری دا
گند اپانی، محبتی لوگ مہمان نوں سر متھے تے رکھدے نیں۔"(۲۱)

ناول دا مرکزی کردار نواز کئی طرح دیاں جھیلیاں وچوں لنگھن توں بعد اخیر اک کڑی نوں دل دے بیٹھدا اے اوہ کڑی خوارے نواز توں وی ودھ اوہنوں پسند کر دی اے پر نواز دو گلاں وجہوں اوہدے توں دوری بناون دی کوشش کر دا اے۔ اک تاں اوہ سکھ مذہب دی اے تے دوجا اوہ اوہدے بڑے ای چنگے یار دی بھین ہوندی اے۔ پر اخیر تے اللہ سوہنا ایہہ سارے رولے کڈھ کے گرمیت جیہڑی اصل وچ اک مسلمان دی دھی ہوندی اے پر سکھ پروار وچ پلن ودھن وجہوں سکھ کڑی لگدی اے اوہدے نصیباں وچ کر دیندا اے۔ گرمیت کور جو اصل وچ رانی ہوندی اے اوہ وی نواز نوں ایس گل دا پک دیندی اے کہ اوہ حیاتی وچ ہمیشہ اوہدا ساتھ دیوے گی۔ تے اوہنوں کدیں ہکلیاں نہیں چھڈے گی۔ جیوں ظفر مقبول اپنی کتاب دیوا کت ول دھریئے وچ لکھدے نیں۔

تیرا　　پیار　　نبھا　　وساں　　جد　　تک
بت　　میرے　　وچ　　جان
مینوں　　تیرا　　مان　　وے　　ماہی
مینوں　　تیرا　　مان　　وے　　ماہی"(۲۲)

زندگی آسان نہیں ہوندی نواز نے وی ایہہ گل اخیر سمجھ لئی سی اوہنے ہر مشکل دا مقابلہ صبر نال کیتا تے ویلے دے نال اوہدی محنت نوں پھل لگا اخیر اوہ اک کامیاب انسان بن گیا ایہہ ای زندگی دی جت اے۔

حوالے

۱۔ انور ملک، ون سونیاں ونگاں، اوکاڑہ: مکالمہ تنظیم، ۲۰۱۸، ص: ۶۲
۲۔ غلام مصطفی، گرمیت کور: فیصل آباد: سنگری، ۲۰۲۶، بیک فلیپ
۳۔ اوہی، ص: ۱۰
۴۔ اوہی ص: ۱۵
۵۔ غضنفر حسین بخاری، ڈاکٹر، اگلے سال جے میں نہ ہویا، لاہور: مقصود پبلشرز، ۲۰۲۶، ص: ۶
۶۔ غلام مصطفی، گرمیت کور، ص: ۲۸
۷۔ اوہی، ص: ۱۱
۸۔ زبیدہ مصطفی، زبان تے ذریعہ تعلیم، لاہور: سانجھ پبلی کیشنز، ۲۰۱۲، ص: ۱۰۲
۹۔ غلام مصطفی، گرمیت کور، ص: ۱۲
۱۰۔ سیف علی اعوان، سچیاں گلاں، فیصل آباد: حسن ادب، ۲۰۲۳، ص: ۴۴
۱۱۔ غلام مصطفی، گرمیت کور، ص: ۱۹
۱۲۔ اوہی، ص: ۳۱

۱۳۔ عظمت اللہ عظمت، ڈاکٹر، وساں، لاہور، بزم مولا شاہ، ۲۰۰۸، ص: ۶۵

۱۴۔ قاری عیاض احمد، ایڈیٹر، ترنجن (جولائی تا دسمبر) لاہور: پیلاک، ۲۰۲۵ جلد ۱۹، ص: ۱۲۰

۱۵۔ غلام مصطفی، گرمیت کور، ص: ۴۴

۱۶۔ عصمت اللہ شاہ، پریم نگر، لاہور، فکشن ہاوس، ۲۰۱۶، ص: ۷

۱۷۔ غلام مصطفی، گرمیت کور، ص: ۵۷

۱۸۔ اوہی، ص: ۸۰

۱۹۔ اوہی، ص: ۶۶

۲۰۔ غضنفر حسین بخاری، ڈاکٹر، خطاں وچ قید محبت، لاہور، مقصود پبلشرز، ۲۰۲۵، ص: ۴۸، ۴۷

۲۱۔ غلام مصطفی، گرمیت کور، ص: ۷۰

۲۲۔ ظفر مقبول، ڈاکٹر، دیوا کت ول دھریئے، لاہور، بزم مولا شاہ، ۲۰۲۵، ص: ۶۲

References in Roman Script:

1. Anwar Malik, Wan Soniyan Wangan, Okara: Mukalma Tanzeem, 2018, p. 62.
2. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, Faisalabad: Sangri, 2026, back flap.
3. Ibid., p. 10.
4. Ibid., p. 15.
5. Ghazanfar Hussain Bukhari, Dr., Agle Saal Je Main Na Hoya, Lahore: Maqsood Publishers, 2026, p. 6.
6. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, p. 28.
7. Ibid., p. 11.
8. Zubaida Mustafa, Zaban Te Zariya-e-Taleem, Lahore: Sanjh Publications, 2012, p. 102.
9. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, p. 12.
10. Saif Ali Awan, Sachiyan Gallan, Faisalabad: Hasan Adab, 2023, p. 44.
11. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, p. 19.
12. Ibid., p. 31.
13. Azmat Ullah Azmat, Dr., Wassan, Lahore: Bazm Maula Shah, 2008, p. 65.
14. Qari Ayaz Ahmad, ed., Trinjan (July–December), Lahore: PILAC, 2025, vol. 19, p. 120.
15. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, p. 44.
16. Ismat Ullah Shah, Prem Nagar, Lahore: Fiction House, 2016, p. 7.
17. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, p. 57.
18. Ibid., p. 80.
19. Ibid., p. 66.
20. Ghazanfar Hussain Bukhari, Dr., Khattan Wich Qaid Mohabbat, Lahore: Maqsood Publishers, 2025, pp. 47–48.
21. Ghulam Mustafa, Gurmeet Kaur, p. 70.
22. Zafar Maqbool, Dr., Deeva Kit Wal Dhariye, Lahore: Bazm Maula Shah, 2025, p. 62.